

דעת
אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

רד"צ חופמן

הלכות המלחמה

פרק כ, א – כ.

פרק כ, פסוק א: **כי תצא למלחמה על אויבך וראית כוֹס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ח' אלקיך עמך המעלך מארץ מצרים.**

---

* אולם דין זה אינו נהוג אלא בדיני נפשות ודיני קנסות (השוה מכות ת, א). אבל בדיני ממונות אין העדים נענשים אם עיקר הדבר הוא אמת, אף על פי שלא היו במקום המעשה. השוה „אדרת אליהו“ להגרי"א.

לכאורה כוונת הפרשה הזאת לצוותנו בפרטי הנהגת המלחמה. אבל אם כן קשה (כמו שהעיר כבר שולץ) מהו המשך הפרשה הזאת עם הקודמת ועם הסמוכה לה לאחריה. אלא דאי שעיקר כוונת הפרשה (כמו שכבר הערנו למעלה בהקדמה לפרשת ערי מקלט) לצוותנו על שמירת הנפש בפרט בשעת סכנת המלחמה. התורה הטילה על השלטונות לדאוג לשמירת הנפש אף בשעת מלחמה. בתחילה פותחת הפרשה בשמירתו של יוצא הצבא. — כי תצא למלחמה. בספרי אמרו: „במלחמת הרשות הכתוב מדבר“. מלחמת כיבוש הארץ נקראת מלחמת חובה. מלחמות מלכי ישראל להרחבת גבולות הארץ. כגון מלחמותיו של דוד המלך. נקראות מלחמת הרשות. מלחמה לשם החלשת כח שונאי ישראל, כדי שלא יבואו להלחם בישראל, לדברי חכמים נקראת מלחמת הרשות ולדברי רבי יהודה נקראת מלחמת מצוה (סוטה מד, ב). בכלל מלחמת חובה (רמב"ם: מצוה) נחשבת גם מלחמת עמלק, כמו שכתב הרמב"ם הלכות מלכים פרק ה, הלכה א (השה „לחם משנה" שם). הרמב"ם פוסק, שאף מלחמה לשם הגנה מהאויב בכלל זה, ואין שום אדם פטור מלצאת בצבא במלחמה זו. יש לסייע פסוק זה מן הירושלמי סוטה סוף פרק שמיני, וגם מן הבבלי שם מוכח כן להדיא. אמנם מצאנו בספר החשמונאים א פרק ג, פסוק נו, שיהודה המכבי (שנלחם מלחמת הגנה) אמר כי האיש אשר בנה בית חדש וארס אשה וכו' ילך וישוב לביתו כמצות התורה. יש לנו לומר, שכותב ספר החשמונאים לא ידע את ההלכה, או שהיתה כאן הוראת שעה⁶). אכן הלשון „כי תצא" משמע, שהכתוב מדבר במלחמת הרשות, שאף על פי שמצאנו לשון זו כמובן יציאה בקרב המלחמה מן הבית (מלכים א כ, לט), והיינו שהמלחמה היתה נטרשה בתוך ערי ישראל כיון שהאויב חדר לשם, אבל זה רק בנוגע ליחיד, מה שאין כן כאן שהכתוב מדבר על כל ישראל, דאי אין לפרשו

⁶ בירושלמי סוף פרק שמיני דסוטה איתא בשם רב חסדא, שרבי יהודה ורבנן נהלקו לענין מלחמת מצוה. יש לפרש את המחלוקת, שלדברי רבי יהודה במלחמת מצוה כגון של החשמונאים פטורים אותם הגזורים בתורה מלצאת לצבא. כי לא נתחייבו הללו לצאת למלחמה אלא במלחמת כיבוש הארץ ובמלחמת עמלק (אכן המפרשים לא פירשו כן). לפי זה יש לומר שהחשמונאים עשו כהלכה. יאליבא דרבי יהודה.

אלא לענין יציאה מן הארץ אל ארץ האויב לשם מלחמה. — סוס ורכב לשון יחיד, כמנהג הלשון לציין המין. — עם רב. כמו „ועם רב“. הכוונה לחיל רגלי, שבכמותו עלול להפחיד. — המעלך. הפרשה מדברת בארץ ישראל, על כן נאמר לשון עלייה.

פסוקים ב'ד: והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם. ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם אל ירך לכבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. כי ה' אלקיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם.

כקרבכם. אייולד 255, גק 61. שנו רבותינו בספרי ובסוטה מב, א, שהנאים שבפסוקים גד לא נאמר אלא אחרי שכבר הוכרו מה שנאמר בפסוקים ה—ח. כי הכרוות אלה הוכרוו כבר עם העברת גבולות הארץ. מה שאין כן האזרה „אתם קרבים וגו'“ לא נאמרה אלא סמוך להתחלת הקרב. אולם קשה ליישב דבר זה לפי פשוטו של מקרא, וגם רש"י אינו מביאו בנימוקיו. שמה יש לומר, שהכתוב הקדים את האזרה לשם הדגשת „לא תירא“, כי במכילתא (מדרש תנאים 119) אמרו שהיא מצות לא תעשה, ועל כן הוקדמו דברי הכהן. לפי הרמב"ם הלכות מלכים פרק ז, הלכה א—ג, היה הכהן אומר שתי פעמים: „מי האיש וגו'“, השוה „לחם משנה“ שם. — ונגש הכהן. אמרו רבותינו בסוטה מב, א, שמינו לצורך זה כהן מיוחד, והוא נקרא: „כהן משוח מלחמה“. בהוריות יב, ב אמרו, שמצוות כהן גדול שנאמרו בו יקרא כא, י—יד, נהגות גם במשוח מלחמה (השוה את פירושי שם). בנוגע למשוח מלחמה השוה עוד יומא עג, א ונוזר מז, ב. בנוגע לדברי הרמב"ם ולקושיא שיש עליהם מתוך התלמוד, השוה את פירושו של רש"י הירש. בכמדבר לא, ו נאמר, שפנחס הכהן היה הולך עם הצבא, ופירושו רבותינו זכרונם לברכה (סוטה מג, א, השוה ויקרא רבה כ, ב ופירוש מהרז"ו שם) שפנחס היה משוח מלחמה. באמת כן הוא פשוטו של מקרא שם, כי „הכהן לצבא“ פירושו (כמו שפירש אהרליך) כהן משוח מלחמה. — ודבר וגו'. שנינו בסוטה מב, א, שצריך לומר פרשה זו בלשון הקודש.

בזה צוינו דברי משוח המלחמה כיעודי הקב"ה שניתנו לדורות ונקבעו בתורתו. דברי הכהן הללו אינם אלא חזרה במלים אחרות על מה שאמרה התורה בעצמה בפסוק א, וזהו הטעם שהקדימה התורה דברים אלה, כמו שבארנו למעלה. לפי סוטה מג, א, הושמעו דברי משוח מלחמה לעם ע"י כהן אחר (כברמב"ם), ונראה שהוא גם פירשם, ובתקופה מאוחרת יותר, כאשר לא הבינו ההמונים לשון הקודש, היה מתרגמם. — שמע ישראל. השה רש"י. ביטוי זה פותח נאום חגיגי. — אל ירך... אל תיראו וגו'. לא זו אף לא זו. — ההולך. כמו למעלה ג, כא. במשנה אמרו רבותינו, שזה מחנה הארון (השה יוסף בן מתתיהו ג, י, והלאה). לפי זה משמע, שהיו רגילים לקחת עמהם את ארון העדות בכל מלחמה. אבל בירושלמי שקלים ריש פרק ששי וסוטה פרק שמיני הלכה ג (כב, ב) נחלקו בזה רבי יהודה בן לקיש ורבנן: רבי יהודה בן לקיש אומר שהיו שני ארונות, באחד היו הלוחות והוא נשאר תמיד באהל מועד, בשני היו שברי לוחות, והוא יצא עמהם למלחמה; אבל חכמים אומרים שלא היה אלא ארון אחד ולא יצא למלחמה אלא פעם אחת בימי עלי ונשבה (השה בענין זה את פירושונו למעלה י, א"ב).

הפסוקים ה"ט. ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. ומי האיש אשר נטע כרם ולא הללו ילך וישוב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו. ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישוב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה. ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו מלכבו. והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם.

שוטרים. ראה למעלה טז, יח. בפסוק זה הכוונה לממונים על הצבא. כבר בארנו למעלה, שרבותינו אמרו, שאזהרה זאת יש לאומרה בגבול הארץ, ולדברי הרמב"ם יש לחזור עליה אחרי כן בתחילת הקרב. עוד אמרו רבותינו, שמשוח המלחמה היה אומר את האזהרות הללו, אלא שהשוטר היה

משמיע אותן לעם, ומסתמא היה גם מפרשן (סוטה מג, א). כן הוכיחו רבותינו מן הביטוי „ויספו השוטרים“ שבפסוק ה. שפירושו שהשוטרים מוסיפים על דברי הכהן (ראה להלן). כנראה שסדרי הצבא וקביעת היוצאים למלחמה היו מוטלים על השוטרים ועל כן אמרה תורה: „ודברו השוטרים אל העם“; אבל המצוה לפטור את מי שבנה בית וחביריו מן המלחמה. אינה לטובת סדרי הצבא, אלא היא מצות ה' לשם מטרה אחרת, על כן צריך השוטר לקבל את הצווי מפי הכהן, משרת ה'. — אמנם יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ד. ה. מא) מפרש, שכל החוזרים האלה אף הם חוזרים לטובת הצלחת המלחמה, כמו החוזרים הנזכרים בפסוק ה. הוא אומר: „מי שבנה בית... נטע כרם... ארס אשה... לא יצאו למלחמה, כדי שלא יחסו יותר מדאי על נפשם מתוך געגועיהם ליהנות מקניניהם הללו... ויתנהגו במורך לב“. גם הראב"ע והרשב"ם פירשו כן מדעת עצמם. הרשב"ם מפרש שהפסוקים ה—ז אינם אלא דוגמאות מפורטות לפסוק הכולל ה. כלומר שמא יהא איש אחד ירא ורך לכב מפני שבנה בית והוא חושש פן ימות במלחמה ואיש אחר וגו', או מפני שנטע כרם, או מפני שארס אשה, או מפני שום טעם אחר. אבל קשה על פירוש זה, שאם כן מפני מה פותח פסוק ח: „ויספו השוטרים וגו'“. אילו היה פסוק זה כלל, שנאמר אחרי הפרטים שבשלשת הפסוקים שלפניו, לא היה ראוי להפסיק ביניהם, נוסף לכך ברור כי משמעות המקרא היא שהתורה חששה שמא ימות במלחמה ולא שנתכוון הפסוק לומר שהאיש עצמו חושש כן, אכן חוק אשר אצלו בטלים עניני היחיד לעומת עניני המלכות לא יאמר „פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו“. לא כן תורתנו הקדושה, המחשיבה את חיי הפרט, כשם שהיא מעריכה את הרחבת גבולות המדינה, וצוותה על הנזכרים בפסוקים ה—ז לחזור, לדברי יוסף בן מתתיהו ורשב"ם נצטרך לומר, שהפסוקים ה—ז נאמרו רק על ידי השוטר, והרי זה ילא כדברי רבותינו, וכבר הסברנו שכדבריהם משמעות המצוה גם לפי פשוטה, ועל כן נקבע שעל הכהן לומר פסוקים אלה תחילה.

בנה בית חדש ולא חנכו. לפי הכתוב להלן כד, ה ולפי הפירוש המקובל שם, מי שהנך בית חדש, או חלל כרם, פטור מכל צרכי המלחמה במשך שנה שלימה, כמו מי שלקח אשה חדשה, ולא עוד, אלא שהיו פטורים לגמרי מלצאת כלל, וגם מלספק מים ומזון לצבא, מה שאין כן אלה הנזכרים כאן בפסוקים ה—ז, שהיו חייבים לצאת עד גבול הארץ, לספק מים ומזון לצבא,

לתקן את הדרכים ולעשות שאר מלאכות לצורך הצבא (סוטה מג, א). גם כזה לא דקדק יוסף בן מתתיהו. אמנם יודע הוא שמי שבנה בית חדש ולא דר בו עדיין שנה אחת פטור הוא, זאת אומרת שהוא יודע שהמצוה שנאמרה להלן כד, ה בנוגע לאשה נוהגת אף בנוגע לבית החדש, אבל כפי הנראה לא היה יודע שמי שכבר חנך את הבית יש לו זכויות יתירות על מי שעדיין לא חנכו. — בנה בית. אמרו בספרי, שבכלל זה מי שירש בית או קנאו או קבלו במתנה, וכן להלן לענין כרם. — ולא חנכו. ראוי להעיר על תרגום יונתן: „ולא קבע ביה מזוונתא לשכללותיה“. נראה שלפי דעתו החינוך הוא קביעת המזווה (השוה פירושונו למעלה ו, ח"ט). כיון שהלכה בידינו מזווה חובת הדר, הרי קביעת המזווה היא תחילת מעשה הדירה.

ולא חללו. יסוד הפסוק היא המצוה שבויקרא יט, כג הלאה, שפירות השנה הרביעית הם הראשונים המתרים באכילה (אלא שקדושים הם ויש לאכלם במקום הנבחר). הרוצה לאכלם בביתו חייב לחללם תחילה. אחרי שאכל פירות השנה הרביעית (או פדיונם) במקום הנבחר, הותרו לו פירות השנה החמישית כחולין גמורים. וזהו פירוש „חללו“, כלומר עשאו חולין. תרגום יונתן אומר שיש לחללם מיד הכהן, היא דעה דחוייה מהלכה, כמו שכבר בארנו בפירושונו לויקרא יט, כד. — ואיש אחר וגו'. גם להלן כח, ל נאמרה כאיום עונש בתוכחה: „ואיש אחר יחללנו“, מפני שאצבע אלקים הוא זה, שהאדם הוכר כבלתי ראוי ליהנות מעמל ידו. אף על פי שדאי נגזר עליו מן השמים מקרה רע כזה מפני רוב עונותיו, אבל הוזהרנו שלא תתגלגל חובה זו על ידנו, על ידי שנכריחנו לצאת למלחמה. — לפי הירושלמי סוטה פרק ח, הלכה ט, היו הנזכרים בפסוקים ה—ז חייבים להביא ראיה שהאמת כדבריהם, אבל הירא ורך הלבב לא היה צריך להביא ראיה.

ויספון השוטרים. כבר הבאנו למעלה, כי לדברי רבותינו פירושו שהשוטרים מוסיפים לדברי הכהן, כי הדברים הבאים אינם נאמרים אלא על ידי השוטר לבדו, מה שאין כן הדברים הראשונים, שנאמרים על ידי שניהם. אבל אף מי שיפרש באופן מלולי, שהשוטרים ממשיכים, על כרחך צריך לאמר שיש הבדל בין הדברים הראשונים לאחרונים. הדברים האחרונים (פסוק ח) נאמרים לתועלת המלחמה, ועל כן קובע הפירוש המקובל, שרק השוטרים, שהם ממוני הצבא, אומרים אותם, מה שאין כן הדברים הראשונים, הפסוקים ה—ז, הם לטובת הפרט, שהתורה חשה לשמור

עליו אף בשעת מלחמה, על כן נקבעה ההלכה שמתחילה צריך הכהן לומר אותם. — ילך וישוב (שבפסוקים ה—ז). אין זה רשות (כמו שטעה אהרליך). שכן אמרו רבותינו בספרי, ואף הסברא נותנת כן, כמו שהעיר שד"ל, שאם כן לא היה אדם מעיז פניו לשוב מחמת בושה, שיאמרו עליו שאינו רוצה למסור נפשו על עמנו וערי אלקינו. ועוד, כי הצווי הראשון (מי האיש אשר ארש אשה) נוגע גם לאשה (השוה כד, ה), ואין רשות לבעלה להפקיר את נפשו על דעת עצמו. — הירא ורך הלבב. יונתן מתרגם כדברי רבי יוסי הגלילי (שהובאו בספרי) שזהו הירא מעבירות שבידו. הרמב"ם הלכות מלכים פרק ז, הלכה טו, אינו פוסק כן, אבל מצינו סתם ברייתא כדברי רבי יוסי הגלילי: „שח בין תפלה לתפלה ... חוזר מעורכי המלחמה" (סוטה מד, ב). — ולא ימס. „ימס" הוא נפעל, והרבה פעמים מצינו אותו קשור עם תיבת „את", השהו אייולד 295, גק 121.

ופקדו שרי צבאות וגו'. לפי התרגומים, „שרי צבאות" הוא נשוא, כלומר מפקידים שרי הצבאות. לפי זה לא נזכר נושא המשפט: לא השוטרים היו ממנים אותם, אלא מי שהיה מוסמך לכך. גק 144. אולם אין להבין מפני מה הפקידו את שרי הצבא רק סמוך לקרב. דוחק לפרש כדברי ר"ע ספורנו, שיש לחוש שמא יהא אחד משרי הצבא בין החוזרים מעורכי המלחמה. על כן פירשו רבותינו במשנה, בספרי ובמכילתא (מדרש תנאים 120), ש„שרי צבאות" הם זקפים השומרים על הצבא מאחוריו שלא ינוס חייל מן המערכה. לפי זה, „בראש העם" פירושו כמו „בעקבו של העם". אבל אם נרצה לפרש המקרא כפי משמעו, ש„שרי צבאות" הם שרים ממש, נצטרך לומר שהוא נושא המשפט, וכפירושו של רש"י הירש (וכן שולץ). ואין להקשות שאם כן היה הכתוב צריך לומר „הצבאות" בה"א הידיעה (כמו שהקשה דילמן), שיש לומר שפירושו „שרי צבאות שבראש העם".

הפסוקים יי.א. כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך.

התורה הקדושה דאגה אף לשמירת נפש האויב המנוצח. נצטוונו לפתוח תחילה בשלום. בספרי אמרו רבותינו שהכתוב מדבר במלחמת הרשות.

אבל מצינו לרבותינו שאמרו (השנה רמב"ן) שאפילו לכנענים הציעו ישראל תחילה שלום על פי התנאים המבוארים להלן בפסוק יא (השנה ב, טז ובמדבר כא, כא). הם היו צריכים לקבל עליהם שלא לעבוד עבודה זרה ולקיים כל שבע מצוות בני נח. רק אלה שלא רצו לקבל את התנאים האלה נצטוונו להשמידם, כמו שנאמר בפסוק טז"ז. בירושלמי שביעית ה, א ובויקרא רבה פרשה יז אמרו עוד, שנתנו להם את האפשרות לעזוב את הארץ, כמו שעשה באמת הגרגשי (השנה את פירושו למעלה ז, א). אלא שלפי זה צריך ביאור, מפני מה הוצרכו יושבי גבעון להערים בתחבולות כדי להשלים עם ישראל. הרמב"ן תירץ על זה כמה תירוצים: או שלא ידעו משפטם של ישראל בקריאת השלום, או שלא רצו מתחילה לשמוע לדברי יהושע ורק אחרי שנכבשו יריחו והעי פחדו ועשו עצמם נכרים, או שלא רצו להיות להם לעבדים אלא רצו להיות עמהם בעלי ברית. לדעת הרמב"ם היה אסור לכרות להם ברית, מפני שהוזהרנו על כך בשמות לד, יד. אבל הרמב"ן אומר, שמאחר שלא היה ספק שהגבעונים פסקו מלעבוד עבודה זרה, היו רשאים לכרות להם ברית, כדרך שהיו רשאים להניחם לשבת בארץ. כי תקרב אל עיר. נצטוונו כאן לפתוח בשלום לעיר בחדת שאנו נלחמים עליה. יתכן שהטעם הוא, מפני שרוב מלחמות ישראל היו כנגד ערים בודדות. אבל עוד נראה לומר, שאפילו בשעה שהגנו נלחמים עם כל העם, מכל מקום יש לנו לחוס על הערים הבודדות המבקשות להכנע לנו. — וקראת... לשלום. השנה שופטים כא, יג. — למס. (בראשית מט, טו). סתם מס הוא הטלת עבודות שונות או בנינים וכדומה, השנה מלכים א ה, כז; ט, כא והלאה. — ועבדוך. כלומר שעבוד תמידי, שיוכל כל איש ישראל לקחת מהם לחטוב עציו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי (רמב"ן).

הפסוקים יב-יד. ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה. ונתנה ה' אלקיך בידך והכית את כל זמורה לפי חרב. רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבזז לך ואכלת את שלל אויביך אשר נתן ה' אלקיך לך.

אף בשעת ההכרח להלחם, נצטווינו שלא להרוג אלא את הזכרים הראויים למלחמה, ואילו על השאר נצטווינו לחוס. — ונתנה. אף על פי שהוא שייך לראשית המשפט, הוא כולל גם הבטחה. כך אמרו רבותינו בספרי: „אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלקיך נותנה בידך". — זכורה. בנוגע לצורה הרקדוקית השה למעלה בסוף פרשת ראה. — תבוז לך. כולל שני דברים: רשות לבוז ואזהרה שלא להרוג את בני האדם.

הפסוקים שייכים: כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה. רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה. כי החרם תחרימם החתי והאמורי הכנעני והפרזי החוי והיבסי כאשר צוך ה' אלקיך. למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם וחסאתם לה' אלקיכם.

כן תעשה. כבר הבאנו למעלה את דברי רבותינו, אשר לפי פירושים לא נאמרה מצוה זאת אלא בנוגע לחלק השני, שנצטווינו לחוס על הנשים והסף. על כן בא הכתוב לומר, שלא נצטווינו על כך אלא כלפי העמים הרחוקים; אבל החלק הראשון, דהיינו שנצטווינו לפתוח בשלום, נאמר אף כלפי עמי כנען. אבל רש"י לא פירש כן, ולדבריו „כן תעשה" מתייחס לכל הפרשה, וכן פירש רשב"ם (וגם החדשים, השה שולץ). אבל הרמב"ן הביא ראיות, שהורשינו להשלים אף עם יושבי כנען. — הרחוקות ... מאד. משמע שהיושבים קרוב לארץ כנען דינם ככנענים. אבל ר"ע ספורנו מפרש ש„ממך" היינו ממחנה ישראל שבערבות מואב, וכל סביבותיו כבר נכבשו בידי ישראל, ואילו כל שאר הארצות שבחוצה לארץ הם בכלל „רחוקות ממך מאד". כל נשמה. כלומר נשמת אדם, השה יהושע י, מ; יא. יא; יד.

החרם. שורש חרם, בערבית חרם, פירושו לאסור, לפסול לגמרי מתשמיש אדם, להקדיש לגבה. אם הדבר המוחרם מתועב אצל הקב"ה, או

פירוש תיבת חרם הוא לשון השמדה. בנוגע להוראה זאת של תיבת חרם, ראה באריכות את פירושונו לויקרא כו, כט וכן שולץ לדברים ז, ב. — החתי יושבי הרי חברון האמצעיים (בראשית כג, ז). — והאמורי. יושבי ההרים שבקצה הדרום. למעלה א, ז. — הכנעני. יושבי השפלה על יד הים וגדות הירדן (במדבר יג, כט; דברים יא, ל; יהושע יא, ג ועוד). הכנענים היו רוב יושבי הארץ ותפסו את מרבית שטחה, על כן נקראים כל יושבי הארץ על שמם. אבל מצינו גם שם החתי במובן זה, יהושע א, ד; מלכים א, י, כט; מלכים ב, ז, ו. — והפריזי. יושבי הפרוזות. לא מצינו במקרא היכן היו יושבים. — החוי. יושבי ההרים שבצפון על יד החרמון (יהושע יא, ג; שופטים ג, ג). בשכם (בראשית לד, ב) ובסביבות גבעון (יהושע יא, יט). — והיבוסני. עיקר מושבם היה בירושלים (יהושע יא, ג; טו, ח ועוד). הגרגשי, הנזכר למעלה ז, א ובשאר מקומות, לא נזכר כאן. אמרו רבותינו זכרונם לברכה, שגרגשי פנו לאפריקי (השוה את פירושונו למעלה ז, א).

למען אשר וגו'. הרמב"ן מפרש, שלא ילמדו אותנו לעשות את תועבותיהם (כגון שריפת בניהם ובנותיהם) לכבוד הקדוש ברוך הוא. בספרי אמרו: „הא למדת שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן“, השוה טענות הרמב"ן נגד רש"י (השוה סוטה לה, ב).

הפסוקים יט"ב: כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם
עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי
ממני תאכל זאתו לא תכרות כי האדם עץ השדה לבוא
מפניך במצור. רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא
אותו תשחית זכרת ובנית מצור על העיר אשר היא עושה
עמך מלחמה עד רדתה.

תורתנו הקדושה צוטה אותנו לחוס לא רק על חיי בני אדם, אלא אף על עצי הפרי, מפני שמהם האדם ניזון ואינם יכולים להגן על עצמם כמו חיילי האויב. — ימים רבים. במכילתא (מדרש תנאים עמוד 122) אמרו שמכאן אנו למדים שיש לפתוח בשלום (כ, י) לכל הפחות שלשה ימים. —

לתפשה. לא הורשינו להלחם על העיר אלא על מנת לתפשה ולכבושה, אבל לא על מנת להחריבה, או (לפי פירוש אחר) על מנת לשבות שבוייהם (מדרש תנאים, ספרי). במכילתא דרבי ישמעאל למדו מכאן: „עיר שאתה יודע שאתה יכול להלחם עליה לתפשה אתה רשאי להלחם בה.“ — לא תשחית את עצה. היינו כדיתת הענפים (מכסיח). — לנדוח עליו גרזן. זה הקוצץ. — ואותו לא תכרות. זה העוקר. העוקר עובר גם על שני הלאוין האחרים, על כן אמרו בספרי העוקר אילן עובר משום שלשה לאוין. השהו גם מכילתא (מדרש תנאים 122). — כי ממנו תאכל. שד"ל מפרש, שלא תהא כפוי טובה, כיון שאתה אוכל ממנו. — כי האדם עץ השדה. בפירוש מקרא זה כבר נחלקו רבותינו זכרונם לברכה. התרגומים שתרגמו בלשון שלילה (אונקלוס): „ארי לא כאנשא אילן חקלא“ פירשו שהוא לשון תמיהה, וכן הבינו השבעים, וכן מוכח במכילתא דרבי ישמעאל: „כי האדם עץ השדה, שהרי אדם רואה את הורגו ובורח“ (וכן אצל יוסף בן מתתיהו, קדמוניות ד, ת, מב). ה"א השאלה אחרי „כי“, השהו בראשית נ, יט: מלכים א ת, כו. לפעמים מצינו ה"א השאלה קמוצה כשהיא באה לפני אל"ף, כגון בבמדבר טו, כב; שופטים ו, לא (אייוולד 104, אחרת גק 100). באזהרה זאת נכלל ממילא מוסר השכל: כיון שהוזהרנו שלא להתקיף את העץ המחוסר הגנה, כל שכן שאין לנו להרוג בני אדם מחוסרי הגנה, השהו מלכים ב ו, כב. — פירוש שני נמצא לרבותינו ז"ל בספרי, שפירשו הכתוב במובן חיובי: „מלמד שחיינו של אדם אינן אלא מן האילן“, כלומר „האדם“ פירושו חייו וקיומו. הראב"ע מביא ראיה מלהלן כד, ו: „כי נפש הוא חובל“, שגם שם פירושו „כי חיי נפש“. — לבא מפניך במצור. בספרי אמרו: „הבא מפניך במצור קצצהו“. רבינו הלל מפרש, שבשעת המצור, אם יש צורך להרעיב את האויב על ידי קציצת אילני המאכל, הרי זה מותר. אבל קשה לפי פירושו, שאם כן היה לשון הספרי צריך להיות „הבא עליך“ ולא „הבא מפניך“. במדרש תנאים (122) איתא: „הא אם מעכבך לבא מפניך במצור קצצהו“, כלומר שהאילן מעכבך מלהטיל מצור על העיר. ונראה כי לפי פירוש זה כך פירוש הכתוב: כי חיי האדם תלויים בעץ השדה, כדי שהיא (העיר) תבא לפניך במצור. כל האמור הוא המשך לכתוב: „כי ממנו תאכל“, דהיינו שטעם איסור קציצת האילן הוא כדי שישראל יאכלו ממנו בשעת המצור, ואכילה זאת תסייע

לך להטיל מצור על העיר. מכך מסיק הספרי, שאם העץ מפריע אותך מלהטיל המצור, מותר לקוצצו. לפי הראב"ע, "ואותו לא תכרות" דבק עם "לבא מפניך במצור", כלומר, שלא תשחית את העץ אפילו כדי שתבא העיר במצור. אמנם כבר הקשה עליו הרמב"ן, שפירוש זה הוא נגד הספרי (השוה השגות הרמב"ן על ספר המצוות ו), השוה מלכים ב ג, כ (ראה עוד שד"ל ב"המשתדל").

רק עץ אשר תדע וגו'. מבואר בספרי ובבבא קמא צא, א, זמותר לקוץ אילן אם דמיו בתור עץ יעלו על ערך פירותיו, וכן אם אינו טוען פירות במדה מספקת עד שיהא כדאי לקיימו, למשל דקל שאינו טוען קב. נראה שהלכה זאת למדו חכמינו ז"ל מ"אשר תדע", במשמעות שפריונו ותועלתו של העץ תלויים בידיעתו של האדם ובשיקול דעתו. אבל אם עומדת על הפרק בעית קציצת אילן משום הצורך בעצים, יש להקדים קציצת אילן סרק לאילן מאכל. השוה "טורי זהב" ליורה דעה סימן קטז. — מכאן למדו רבותינו איסור כללי של "בל תשחית", שאסור לקלקל שום דבר שיש לו ערך (סמ"ג לאוין רכט). לדעת הרמב"ם, איסור "בל תשחית" אינו אלא מדרבנן, השוה הלכות מלכים פרק ז, הלכה ט. — עד רדתה. פועל עומד, כלומר שהיא (דהיינו החומה, השוה להלן כת, נב) תרד. בתלמוד למדו מכאן, שאם התחילו במצור בימי החול מותר להמשיך בו אף בשבת (השוה שבת יט, א; ירושלמי שם א, ח).

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il